

УДК 821.135.1-14

Олена ГОЛОВАНОВА*

ФІЛОСОФСЬКІ МОТИВИ ЛІРИЧНИХ МЕДИТАЦІЙ РУМУНСЬКОГО ПОЕТА МІХАЯ ЕМІНЕСКУ

Дослідження поетичної творчості М. Емінеску дає підстави вважати, що формування його художньо-філософської концепції моделювання світу нерозривно пов'язане з космологічними зразками, відомими у світовій літературі. Поет продовжив усталені романтичні традиції і румунської літератури, зокрема, героїчного ліризму, підживленого міфологічними реквізитами. Водночас він порушив нові для неї глобальні філософські теми людського буття.

Еволюціонуючи від ліризму до філософічності, М. Емінеску творчо засвоїв і трансформував національну традицію романтичної медитації. У нових історико-літературних умовах він модифікує такі основні мотиви попередників: мотив тимчасовості й марності людського буття і згасання всесвіту, мотив руїни, мотив людської цитаделі.

Задумана в 1870-1872 рр., «Memento mori» стала важливою складовою творчих проєктів М. Емінеску. Йдеться про філософську лірику поета, в якій художній світ формувався довкола кількох фундаментальних тем лірично-філософської медитації: Часу, Простору, Космогонії, Життя, Любові, Генія, Істоти і Смерті.

Провідним напрямом, у якому еволюціонує ліризм поета, є титанізм. Автор апологетизує титанічного героя з такими характерними для романтизму рисами, як трагічний ореол, індивідуалізм, демонізм, сатанізм, пророцтво. У фокусі художньої обсервації митця перебуває і драма генія як «індивідуальності Духа», його демонізм і здатність переходити межі земного світу. У віршах медитативного плану наскрізно проходять ідеї двозначності буття, життя як агонії, домінування зла у світі, марності всесвіту.

Міфологічний матеріал філософських творів М. Емінеску примножують грецька, маздаїстська та християнська міфології. Деякі філософські ідеї є контамінацією буддистських принципів з філософією А. Шопенгауера, зокрема, з його наскрізним песимізмом, що плідно розвинеється у поемі «Панорама марностей». У цьому зв'язку відзначаємо відмежування М. Емінеску від традиції пашиоптистської школи, насамперед від утвердженого її репрезентантами наскрізного оптимізму.

Космогонічне бачення М. Емінеску в його медитаціях структурується відповідно до таких опозицій: «верх / низ»; «космічне / земне». Поет зорганізовує художній матеріал на основі антитези між безмежністю всесвіту, з одного боку, і ницістю земного буття – з другого. У більшості філософських текстів адекватно фізичного всесвіту виступає сон небуття.

Ключові слова: ліричні медитації, філософські мотиви, теми Часу, Простору, Космогонії, Життя, Любові, міфологія, безмежність всесвіту.

Актуальність теми. Міхай Емінеску є світочем румунської літератури, незаперечним класиком. Він був справжнім виразником надій і страждань румунського народу – нащадка імперського Риму та бунтарки Дакії. За своє коротке життя М. Емінеску встиг створити величезну спадщину: зібрання його творів налічує 16 томів поезії, прози та публіцистики. Невизнаний геній за життя, він став об'єктом поклоніння після смерті, свого роду румунським Тарасом Шевченком.

* Голованова О. – кандидат філологічних наук, доцент, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна, e-mail: elena.univ@ukr.net

Метою статті є дослідження поетичної творчості М. Емінеску в аспекті сформованої ним художньо-філософської концепції моделювання світу. Одним із важливих завдань вбачаємо виокремлення та характеристику романтичних традицій румунської літератури, її героїчного ліризму, підживленого міфологічним впливом, що реалізувались в авторському тексті М. Емінеску.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проблема вивчення філософської основи творчості румунського поета М. Емінеску недостатньо досліджена в українському літературознавстві. Аспекти, пов'язані з порушеною у статті проблематикою, представлені у розвідках С. М. Лучканіна, доктора філологічних наук, професора Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Для потвердження наведемо фрагмент однієї з праць дослідника: «Кожен народ має по одному поету, який його уособлює, вбираючи в себе його щирі почуття, помисли й сподівання. У нас таким поетом-пророком є Тарас Григорович Шевченко, перший український національний поет, а в румунів – Михайл Емінеску – великий румунський національний поет, широко відомий поет румунської класичної літератури, один із найбільших поетів світу, «останній представник європейського романтизму», хоча завдяки своїй глибині його поезія виходить поза традиційні межі романтичного напрямку в світовій літературі. Серед усіх поезій Емінеску вирізняється «маленький ліричний шедевр» – поезія «Зірка», яка 1 грудня 1886 року вперше з'явилась у часописі «Літературні бесіди». Такою яскравою вранішньою зорею в румунській і світовій літературі спалахнув і Михайл Емінеску, світло якої опромінює і нас, людей початку ХХІ віку. І слід цієї зорі житиме вічно. Як і Зірки уславленого професора Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, «українця із румунським серцем» Станіслава Семчинського, фундатора румуністики в Києві, серед багатьох учнів якого числиться й Сергій Лучканін, й Віктор Баранов, перекладач творів Васіле Александрі, Міхая Емінеску, Лучіана Благи, Нікіти Стенеску, Ани Бландіани та інших румунських поетів. Вірш М. Емінеску «Зірка» був улюбленим віршем С. Семчинського, який він завжди аналізував, навчаючи студентів румунської мови в Шевченковому університеті»¹.

Виклад основного матеріалу. Уся творчість М. Емінеску в системній цілісності та єдності (поезія, проза, драматичні спроби) має міцну філософську основу, засновану на широкій філософській культурі, органічно асимільованій у поетичне бачення завдяки досконалій гармонізації мислення з окриленою фантазією, дивовижною чутливістю поетичного его, тяжінням до Абсолюту.

Перш ніж характеризувати філософські вірші поета, «прикрашених» «золотистим і пурпуровим одягом» метафор, символів і алегорій та «чутливими образами», з метою повнішого з'ясування їх особливостей уважаємо за необхідне зробити кілька суттєвих уточнень щодо діалектичного співвідношення між поезією та філософією. Спочатку звернемося до важливої, проте маловідомої праці Тудора Віану «Філософія і поезія». У ній, зокрема, йдеться про те, що романтизм відкриває близький зв'язок між філософією та мистецтвом; він більше схильний до синтезу, ніж до аналізу; романтизм зближує «філософію з мистецтвом, ототожнюючи їх як адекватні образи віддзеркалення абсолюту»².

Шеллінг у «Філософії мистецтва» вважає, що філософію треба зрозуміти як динамічно-духовний принцип, що надихає поезію подібно до того, як душа оживляє природні організми. Він визнав єднальною ланкою між філософією та поезією міф. Т. Віану визначає міф як образ фантазії, тобто продукт, що передує поняттю. Віану вбачає різницю між філософами, які прийняли поетичну форму, й поетами, котрі філософствували. Філософські поети, на його думку, це ті, які не асимілюють медитацію безпосередніми почуттями, а зберігають раціональне начало мислення, думають і

¹ Лучканін С.М. «Вірш «Зірка» Міхая Емінеску в українських перекладах», Українська літературна газета від 06.03.2015.

² Vianu T. Filosofie și poezie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971. P. 19.

створюють доктрини замість пошуків і вимислів.

В означеному плані М. Емінеску є не просто поетом-філософом, а визначним митцем слова, оскільки справжня поезія є носієм універсального сенсу, «навіть тоді, коли не пояснює його доктринерського формулювання або не є розшифруванням певного символу. Вона підіймається з абсолютних першооснов духу, поезія є маніфестацією, паралельною з філософією»³.

Для романтиків поезія означає найвищу форму людського пізнання, єдино спроможну гарантувати доступ до абсолюту. Справжня поезія «є носієм універсального значення, в якій ховається її «філософія», латентна філософія, яка ефективно трансформується в субстанцію поеми. В такому ракурсі можна говорити про філософію Гете, Шіллера, Емінеску»⁴.

Художній світ М. Емінеску формується навколо кількох фундаментальних тем лірично-філософської медитації: надтеми Часу, Простору, Космогонії, Життя, Любові, Генія, Істоти і Смерті. З перспективи цих інтерферентних тем, включених у міфопоетичний синтез без еквівалента в румунській ліриці, представимо відомі твори М. Емінеску, зосереджуючись на поемі «Memento mori», котра визначила об'єкт нашого дослідження. Іоанна Еміль Петреску в праці «Емінеску. Космологічні моделі і поетичне бачення» виділяє в авторській філософській інтерпретації всесвіту дві космологічні моделі, «діаметрально протилежні щодо місця істоти у світі», модель Платона і Канта⁵. Космологічна модель Платона представляє собою гармонійне та зрозуміле бачення всесвіту: «В цьому космосі людська істота не може почувати себе чужою, оскільки вона відчуває себе складовою величезної істоти Людства»⁶. Людська істота переживає в цьому космосі почуття своєї приналежності до небесної вітчизни, яку ніколи назавжди не втрачаєш, її завжди можна повернути назад.

Кантіанська модель подає образ всесвіту як створеного з безлічі сонячних систем, керованих «чисто механічною, абстрактною інтелігенцією, яка відокремлена всередині закону, що неблаганно керував народженням та знищенням світів»⁷. Це всесвіт, який існує за законами історизму й трансформації матерії в час. Поетичний світ М. Емінеску, міцно пов'язаний з «пашоптистською» духовністю, розвиває спершу платонівську космологічну модель, з виразними філософськими темами й поетичними образами в «Ондині» (1866). Домінантним мотивом цього етапу є міфічна думка про світло як субстанцію світу, пісню та барда, що згодом буде засвоєний та модифікований пізнішими творами поета.

В «Ондині» (фантазії) субстанціями світу є світло, колір і пісня. Пісня та любов виступають силами порядку платонівського всесвіту. У поезії «До артистки» (1869) жінка з об'єкта платонівської адорації стає космічною істотою, гармонійною нотою зі «співу» неба. У цьому й подібних творах прочитується фігурально найголовніший напрям еротичної лірики М. Емінеску, в якій жінка є образом мислення (уяви) поета. Жінку поет бачить як агента космічної гармонії, центром всесвіту, зірку.

Наступний етап творчості (1870-1876 рр.) репрезентує мотив втрати почуття субстанції «істота-всесвіт»; через втрату космічної вітчизни «мислення не розкриває божественності музичного інтелекту світу, а лише абсурдність існування» («Епігони», «Memento mori», «Андрей Мурешяну», «Mortua est», «Бог і Людина»). На цьому етапі домінує образ демона, який страждає у зв'язку із «втратою свідомості поза часом»⁸.

В останній період творчості М. Емінеску утверджує кантіанську космологічну модель. За цією концепцією, всесвіт – це множина світів, що постійно виникають і гинуть,

³ Vianu T. Filosofie și poezie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971. P. 40.

⁴ Martin M. Studiu introductiv la Filosofie și poezie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971. P. 4.

⁵ Petrescu I. Emiencu. Modele cosmologice și viziune poetică. București: Editura Minerva, 1978. Vol. I. P. 14.

⁶ Petrescu I. Emiencu. Modele cosmologice și viziune poetică. București: Editura Minerva, 1978. Vol. I. P. 12.

⁷ Petrescu I. Emiencu. Modele cosmologice și viziune poetică. București: Editura Minerva, 1978. Vol. I. P. 13.

⁸ Petrescu I. Emiencu. Modele cosmologice și viziune poetică. București: Editura Minerva, 1978. Vol. II. P. 18.

як у космологічних зображеннях у «Лучаферулі», де світи втратили піфагорійську музику неба й були поглинуті закам'янілою тишею. Людський дух, як і Хіперіон, приречений тримати свою вічність і складність світів, що відроджуються зі смерті. Синтагми типу «оптимізм» платонівського бачення початку творчості та шопенгауерівський «песимізм», котрі характеризують другий етап, стають несуттєвими.

Овідій Котруш вважає М. Емінеску «найболючішою трагічною совістю нашої культури»⁹. Першим твором, який зображує абсурдність існування та гостре відчуття нікчемності світу, стала рання поема «Mortua est!» (1871), яку, за концепцією емінескознавця Міхая Дрегана, можна назвати «далекозорим ядром» М. Емінеску, навіть набагато значущішим, аніж «Синя квітка», якщо пригадаємо, що в цьому трагічному вірші центральний мотив його ліричного всесвіту – смерть – кристалізується в поетичній формі незвичайною насиченістю¹⁰. Д. Попович стверджує, що «Mortua est!» є найдовершенішим твором М. Емінеску на тему кохання. Медитацію щодо смерті коханої зустрічаємо у віршах, присвячених Костакієм Конакі Зулінії, у посланнях Григорія Александреску своїй коханій Біанці Мілесі (Леукі), у творах Александрі, адресованих Єлені Негрі, у вірші «Молода дівчина на смертному одрі». В усіх названих поетів, як відзначає Д. Попович, наявний шаблон та умовність, однак відсутня глибина справжнього болю. «Mortua est!», на його думку, є «найвдалішою поезією в румунській літературі та одним із найвидатніших досягнень всесвітньої літератури цієї тематики»¹¹.

Інспірований смертю коханої з Іпотешть, вірш «Mortua est!» став яскравим прикладом того, яким чином творча фантазія М. Емінеску змогла перетворити суто особисте почуття незвичайного драматизму в чисте поетичне переживання метафізичного характеру, дистанціювавшись не тільки від ліричної атмосфери «пашоптистського» сентименталізму, але й від власної літературної практики до 1869 року, в якій спостерігалися випадкові мотиви та імпульси. Ця медитація, разом з усім еволюційним поетичним процесом, із внутрішньою кристалізацією та прозорістю в подальших варіантах, упродовж п'яти років (1866-1871) ілюструє те, яким чином М. Емінеску відмежовується від елегії попереднього періоду на тему смерті коханої дівчини. Від першого варіанта рукопису «Єлена» до завершальної версії текст фіксує процес трансформації біографічних реалій у художнє полотно, в сильний ліричний мотив. З романтика, пригніченого несподіваною смертю коханої, поет перетворюється на сучасного ясновидця, абсорбованого ідеєю пізнання таємниць смерті. Об'єктом його споглядання є кохана жінка, яка стає жертвою смерті та через енігматичну метаморфозу – центром всесвіту. Завдяки сну ліричний герой звільняється від гнітючої реальності, трансформувачи піднесення до стану поетичного екстазу. Символом звільнення від ефемерності та небуття існування є мотив крила й польоту:

Душа твоя, бачу, розпростерла крила,
Срібною тінню, блискотливим пилом,
Підіймаючись по хмарних сходах до мети
Крізь зливу променів, серед зоряної заметілі.

У віршах священної музикальності та незрівнянної поетичної глибини проєктовано бачення піднесення душі коханої до небес, охоплених чарівним співом і світлом таємничого зорепаду:

І промінь піднімає тебе в піднебессі,
І пісня несе до туманної завіси,
Коли чаклунські журчать веретена
І височінь золотять над водою срібною.

Оригінальним і глибоким постає бачення картини з потойбічного світу, зображеного як рай на Місяці, схожого на райські видовища з твору «Бідний Діоніс». Тут

⁹ Cotruș O. *Meditații critice*. București: Editura Minerva, 1985. P. 164.

¹⁰ Drăgan M. *Mihai Eminescu: Interpretări 1*. Iași: Editura Junimea, 1982. P. 225.

¹¹ Popovici D. *Poezia lui Eminescu*. București: Editura Tineretului, 1969. P. 148.

сон із величезним піднесенням у невідоме й омріяні ідеали руйнуються. Художня думка, охоплена сумнівами, прямує до темного підземного царства смерті. Поет сублімує особистий біль у всесвітній і уявляє собі його загибель. Драматично коливаючись між існуванням та неіснуванням, він гостро ставить гамлетівське питання про сенс життя, приреченого на страждання:

Хто знає, що краще – не бути чи бути?
 Адже те, чого немає, не можна погубити,
 Воно не страждає, не відчуває болю
 А болю так багато в наземній юдолі!
 Бути? Зле божевілля, сліпі поривання...
 І вуха нам брешуть, і очі наші брехливі.
 Змінює вчення віків суета,
 Вже краще ніщо, аніж мрія химерна.

В аналізованому творі домінує образ Ніщо. В поетичному фіналі автор спростовує ідею божественності світу, оскільки його свідомість шокована абсурдністю людського існування. Титанічне невдоволення доходить до пароксизму з ефектом великої внутрішньої самотності нещасливого поета:

Навіщо? Хіба все не божевільне? Обманне?
 Ти – ангел, а з життям розлучився так рано.
 То чи є в ній сенс? Так, як сонце, світла...
 О, хіба, щоб так померти, ти жила?
 А якщо він є – він безвір'я даремніший,
 І нема на чолі твоєму знаку господнього¹².

(«Mortua est!»): Віршу передувало декілька варіантів, у яких відображено переживання з приводу смерті коханої).

У концепції Д. Поповича медитація «Mortua est!» – один із найдраматичніших творів румунської літератури – народжується з хитань між негативною сутністю питання про сенс існування світу, про «спокусу тотального заперечення», з одного боку, та «світло життя й віри» – з другого¹³.

Титанічне неприйняття божественності в іронічному й скептичному баченні представлено в ранній поемі «Демонізм» (1871-1872 рр.), у космогонічному фрагменті з незакінченої поеми «Демон і ангел». У цій поемі М. Емінеску об'єднує легенди різного походження, додавши їм авторського колориту, створеного ресурсами власної фантазії. Образ мертвого титана землі, від якого людина наслідуює щось велике у своїй суті, належить грецькій традиції («Маленькі таємниці» від Єлеусіса). Грецька міфологія (непокора титанів), маздеїстська (Ормуз та імперія світла) та християнська (заколот Сатани) примножують сфери, які пропонують міфологічний матеріал для творення образів, що підсилюють відчуття бути злим. Деміург з'являється біснуватим, як злий агент, котрий сумує у своїй самоті, він егоїстичний і жорсткий, іронічний творець цивілізації, яка є пародійною проекцією його власного вигляду. Божественність перемогла, оскільки зло має силу перемогти падіння того, хто проти божественності, тобто тріумф зла означає поразку самої божественності як автора зла у світі, тоді як в обуренні переможеного зло має сенс боротьби проти зла у світі, сенс добра.

У поемі «Близнята» (1872) знову з'являється тема перманентності й предомінантності зла у світі. (До слова, характерний для багатьох філософів дуалізм «добро – зло» часто трактується неоднозначно). Бріг-Бель, демонічний двійник молодого готського володаря Сарміса, краде у свого брата володіння і його наречену (Томіріс). Провина Бріг-Беля полягає в тому, що він не зрозумів свого стану «близнюка», тобто двоїстості його жертви, Сарміса, з яким «як тінь з істотою є однаковим». Демонічність Бріг-Беля виступає рефлексом божественної реальності та інструментом, завдяки якому

¹² Емінеску М. Избранное. Кишинев: Литература артистикэ, 1980. Р. 53.

¹³ Popovici D. Poezia lui Eminescu. București: Editura Tineretului, 1969. Р. 173-174.

стверджується у світі вік гріха.

У дослідженні «Міхай Емінеску. Румунська епопея» Еуджен Тодоран відносить медитацію М. Емінеску про зло у світі до міфічного мотиву братів ворогів драми Байрона «Каїн»: «В драмі Байрона вбивство Каїна, мотивоване філософією зла як космічного принципу, має значення невизнання божественного порядку в земному світі. В поезії М. Емінеску вбивство Бріг-Беля надає пізнанню добра і зла сенсу цинічного презирства вибору добра, тоді як для керування людьми треба сіяти серед них тільки зло»¹⁴. Томіріс, як і Кетеліна, по відношенню до Лучафера, відчує віддалення від того, кого вона пристрасно любить. Динамізм образу «Близнят» має подвійне трактування: Бріг-Брель, захотівши знищити Сарміса, вбиває самого себе, щоб таким чином виконати нав'язливу ідею проклятого ворожого брата, реалізувати трансмутацію цінностей, щоб зло як подвійність людської істоти набуло сенсу добра.

Титанічний бунт проти несправедливості людства й гіркі роздуми про домінування зла в суспільстві зустрічаємо в поемі «Імператор і пролетар» (1874), яка має кілька варіантів: «Тіні на полотні часу», «Пролетар», «Ідеї одного пролетаря». Протест пролетаря розкриває критичне й агітаційне бачення соціальної несправедливості, брехні й демагогії, які використовуються сильними людьми; вони профанують справжні людські цінності, звеличують соціальне зло. Міфічна думка Пролетаря створює образ майбутнього людського раю. У полум'яних віршах Пролетар мобілізує експлуатовані маси до бунту для встановлення нової влади, керованої законом, правдою та рівністю:

Зламайте лад проклятий, жорстокий і неправий!
 Досить на багатих і убогих світ ділить!
 За труною – ні розплати, ні щастя, ні слави,
 Так ми на цьому світі здобудемо право
 І, рівні, як брати, по-братськи житимемо!

В іншому епізоді поеми Цезар з'являється блідим, «у думки заглибленим». Він символізує вищу істоту, наділену свідомістю нерівноправності людства. Ясна думка Цезаря випереджає, як і роздуми Пролетаря, соціальну конвенцію, але викриває згідно з нею не гарантію майбутнього золотого віку людства, а демонічний механізм суспільства, керованого принципом зла. Наприкінці поеми засланому Цезарю, який пильнує на березі моря вночі шаленіючи примару короля Ліра, відкривається глибокий смисл історії: всесвітня марнота. Тут, як і в «Memento mori», божественне виступає в образі смерті, для якої історія – це сон. Сном є також Пролетар і Цезар»¹⁵.

І ось, коли ти знаєш, що цей сон урветься,
 Що, як не бийся в світі, але незмінний він,
 Ти руки опускаєш, і серце глухіше б'ється,
 І біг одвічний думкою одною віддається
 Що життя всього земного – лиш вічної смерті сон¹⁶.

Акцентований філософський фінал поеми підкреслює неможливість тотального панування зла у світі, ідея марності пронизує боротьбу Пролетаря і величність Цезаря однаковою мірою. Як і Пролетар з «Імператора і пролетаря», так і демон з поезії «Ангел і демон» (1873) є унікальними образами, художніми знаками реалізації двох портретів, репрезентованих філософськими роздумами.

Титанізм, про який писав Д. Попович, є провідним напрямом, у якому еволюціонував ліризм М. Емінеску. Як складова європейського романтичного феномену, титанізм виступає однією із символічних формул, через які виявляє себе пафос справедливості, дух морального бунту. Як широкий літературний феномен, він означає прагнення до заміни старих цінностей новими, характерними для романтизму.

¹⁴ Todoran E. Mihai Eminescu Eropeea română. Iași: Editura Junimea, 1981. P. 65.

¹⁵ Todoran E. Mihai Eminescu Eropeea română. Iași: Editura Junimea, 1981. P. 189.

¹⁶ Эминеску М. Избранное. Кишинев: Литература артистикэ, 1980. С. 196.

«Титанічний герой з трагічним ореолом характеризується індивідуалізмом, демонізмом, сатанізмом, пророцтвом і прагненням прямувати у вічність»¹⁷.

Дуалізм емінесківської художньо-філософської структури передбачає потужне протистояння між титанічним бунтом і свідомістю «vanitas-vanitatum». Демон з поезії «Ангел і демон» є патетичним бунтарем проти зла світу. Його революційний запал компенсується любов'ю. Тудор Віану вважає, що «Ангел і демон» є «поемою викупу через жінку [...]». Упевненість, до якої в «Імператорі і пролетарі» шляхом міркувань доходить поет, у цьому випадку досягається тільки любов'ю. Любов перемагає демонізм у душі юнака»¹⁸. Боротьба суперечливих моральних сил, представлена в цьому вірші, репрезентує «сміливий історичний сон із зосередженістю на молитві, поєднання відступництва й щирості, упертості та святості»¹⁹.

Любов як «основний імпульс нашого існування» (Новаліс) є тим почуттям, що запалює емінесківський демонічний дух, повертаючи людину до первісної природи, великого первісного Цілого й гармонізує протиріччя існування буття загалом. Жінка-ангел із поезії М. Емінеску, яка сковає душу демона й активізує всі його духовні зусилля, насправді ж є обіцяним незвичайним інтимним блаженством. Сповідь демона наприкінці поезії відкриває компенсовану цінність любові, яка для бунтаря не стала реальністю:

Щоб скинути гніт неволі, щоб дати голодним хліба,
Я все життя своє боровся проти Бога, проти неба,
Та проклясти мене навічно не хотів всесильний Бог,
Примирливою любов'ю моє смертне зітхання осенене!²⁰

Останньою великою поемою М. Емінеску, яка залишилася незавершеною, стала «Оповідь мандрівного мага серед зірок». Вона базується на міфологічній топографії всесвіту та космологічній моделі Платона. Це «філософська казка епічної структури за схемою проходження езотеричної траси»²¹. До старого мага, який мешкає в печері на горі Піон, приходять син царя. Він прагне відкрити для себе справжній сенс життя. Принц наділений вродженими ознаками геніальності й смерті. Його шлях розпочинається у святий надвечірній час. Він повинен перемогти для того, щоб опанувати відкритим сенсом життя, Піоном (Axis mundi), ритуальною перешкодою апокаліптичної грози, тобто повинен перемогти світ, уражений Хаосом, щоб відкрити останній рівень принципів космічного порядку.

У польоті душі над світами без кордонів принц підіймається на гору (у світ мрій) на крилі ангела. Втаємничення принца реалізується двома шляхами: тверезим мисленням, через яке можна чути голос Зерафа, та сном, у який син царя з наказу мага входить у супроводі ангела Сон. Зераф, котрий представляє власний розум принца, проголошує, що він є одним із небагатьох, хто позбавлений визначеної долі; він вільний як Бог. Юний воєвода прагне дізнатися про власну долю генія без зірки, шлях до джерел життя, які знаходяться у мудрих символах мага.

У божому проєкті існування світів, народження геніальної істоти – та, що без зірки, – є з самого початку аберацією, «помилкою». Без зірки принц-геній не має первісної вітчизни, крім тієї, що живе в його власній уяві. Маг – мандрівник у зірках є сам «генієм», тінню, яка з'явилась юному воєводі в образі «зерафа», а потім «сну» і в останньому прояві своєї душі, як маг, що мандрує у зірках, як доказ неосаяжності його душі, символ, котрий

¹⁷ Călinescu M. Titanul și geniul în poezia lui Minai Eminescu. București: Editura pentru Literatură, 1964. P. 60.

¹⁸ Vianu T. Poezia lui Eminescu. Iași: Editura Junimea, 1974. P. 32.

¹⁹ Vianu T. Poezia lui Eminescu. Iași: Editura Junimea, 1974. P. 33.

²⁰ Эминеску М. Избранное. Кишинев: Литература артистикэ, 1980. С. 35.

²¹ Petrescu I. Emienscu. Modele cosmologice și viziune poetică. București: Editura Minerva, 1978. Vol. I. P. 44.

з'явиться й у казці про Лучафера у «Творця» всесвіту. Зірка мага, як і джерело світла Лучафера, є символом самовіднайдення генія у свідомості його безсмертя через повернення до «Початку». Генію, якого Господь наділив «безмежністю мислення», загрожує небезпека тільки від блідого ангела Смерті. Смерть тих, хто без зірки, є смертю думки, що втрачає здібності деміурга.

Значущим мотивом філософської лірики М. Емінеску є космогонія («Молитва дака», «Послання І», «Лучаферул»). Румунський класик став одним із найбільших творців космогонічних бачень у всесвітній літературі. «Молитва дака» (1879), яка відрізнялася від «Близнят» є, на думку Цезаря Папакості, «найбільш буддистським твором Емінеску»²². Ідея відмови від життя символізує ігнорування божественності. Трагічний герой дак, який перебуває під знаком долі, в молитві значно кращий, аніж бог, якому він молиться (Замолксе). Поема має, за свідченням Аміти Босе («Емінеску і Індія»), автохтонне джерело натхнення, до якого додається й кілька запозичень з індійської філософії. «„Молитва дака“, як відзначає Аміта Босе, починається з ведичного гімну богу-творцеві, потім проходить усі шаблі страждань до згасання, повернення до Атману Брахмана»²³.

Зв'язок між індивідуальною та всесвітньою душею належить до упанішадської філософії, ідея ж виходу з Самари й коло народження характеризують буддистську доктрину. Готська концепція про смерть подібна до філософії Упанішад. Буддизм «Молитви дака» увиразнюється прославленням умертвіння задовольень, обоженням болю до порога вічного згасання, до зникнення без сліду в Нірвані. Аміта Босе стверджує, що космогонічний образ, подібний до ведичних, найповніше виявляє себе у «Посланні І», тобто серйозне пізнання Ріг-Веди починається в період навчання М. Емінеску в Берліні. Космогонічний фрагмент із «Молитви дака» (у перекладі А. Бродського) базується на концепції існування єдиного Бога:

Коли ніщо з безсмертям не поєднувало смерть,
І сім'я не народжувало животворяще світло,
І ніч не розлучалася з невиразним днем,
І було все – в єдиному, єдине – у всьому,
Коли весь світ – і небо, і повітря, і земля –
не порушував собою спокій небуття, –
Був Ти. І невідступно мучить мене сумнів:
Хто цей бог, кому я несучу свою покору?²⁴

Цитований фрагмент свідчить про геніальну здатність М. Емінеску передавати абстракції, підказувати відсутність часу в Часі й Неіснуванні. На думку Дж. Келінеску, «визначення генези є коротким і має форму політеїстичної теогонії, оскільки визнається існування одного отця (тут Замолксе) і водночас народження богів»²⁵. Космогонічне бачення М. Емінеску в «Молитві дака» й у «Посланні І», одній із найкращих медитацій румунської літератури, будується на антитезі між безмежністю й Усесвітом, з одного боку, та ницістю й смиренністю людини – з другого, між гідністю генія, втіленого в символі старого вчителя, та вбогістю його наступників.

Згадки про початок світу й роздуми про космічну та людську долю виступають у творах М. Емінеску поетичними алюзіями на філософську проблему нікчемності й марності всесвіту. Ідея тимчасовості співіснує з ідеєю рівноправності людей перед

²² Papacostea C. *Filosofia antică și Eminescu*. Papacostea C. *Eminescu și clasicismul greco-latin*. Iași: Editura Junimea, 1982. P. 88.

²³ Bhose A. *Eminescu și India*. Iași: Editura Junimea, 1978. P. 71.

²⁴ Эминеску М. *Избранное*. Кишинев: Литература артистикэ, 1980. С. 225.

²⁵ Călinescu M. *Titanul și geniul în poezia lui Minai Eminescu*. București: Editura pentru Literatură, 1964. P. 12.

смертю: місяць символізує безмежність всесвіту, водночас уособлюючи неминучу фізичну смерть: «Хай визначені долею їм різні ступені, / Та рівно над усіма владні промінь місяця і смерті геній. / І пристрастей одних і тих же мимоволі кожен раб / Будь він геній чи бездарність, будь він сильний чи слабкий»²⁶.

Третя картина, яку можна вважати ідейно-смісловим ядром поеми, охоплює космогонію. Дивлячись на місяць, «господаря моря», дослідник міркує над Генезою Всесвіту:

Він – на порозі світобудови. Ні істот ні створінь.

Неоформлена сутність і безвільна, і не жива...

Світобудова була захована, але без таємниці сокровенної

Світ дрімав, собою перейнятий, думкою незворушливий.

Що ж було? Прірва? Безодня? Чи пучина похмурих вод?

Навіть розум не народився, – хто ж сприйме і зрозуміє?

Тягнулося море мороку безпросвітно і глибоко,

Щоб побачити світ, що явився, не існувало ока.

Перебував без контурів цей світ нестворений

Володарював спокій одвічний, сам з собою примирений²⁷.

Космогонія М. Емінеску є метафорою медитації про межі часу й простору, між «початком» і «кінцем» світу, представлені роздумами старого вчителя, який порівнюється з німецьким класичним філософом Кантом і перебуває під впливом його ідей (М. Емінеску переклав найвідомішу працю Канта «Критика чистого розуму»).

Аміта Босе, зосередившись на типологічних збігах космогонічного тексту М. Емінеску та подібних фрагментів Ріг-Веди, відзначає, що румунський поет творчо інтерпретував санскритський гімн відповідно до власного бачення й етнічних мистецьких традицій, створив його оригінальний авторський художній еквівалент.

Попередниками Всесвіту є Хаос, Темрява, Непроглядність: докосмічний стан незрозумілий і небачений. Всесвіт народжується з об'єднання «точки руху» – чоловічого принципу з «матір'ю-хаосом» – жіночим принципом. Індійський коментар демонструє, що силою, яка становить «*primum movens*» у космогонії М. Емінеску, рух основної «точки» є Кама, бажання, «безмежне прагнення», тобто найдуховніший принцип:

Мить – і рухається точка. Світло. Уві сні передсвітовому

На матір він хаос перетворює, сам стає батьком.

Світло в передсвітовому просторі, крихкіше краплі вологи пінної,

Запанував повновладно над народженим всесвітом.

І від світла тьма нічна з тієї пори відокремлена,

Сходити над світом стали зірки, сонце і місяць.

І досі світи, що загубилися у сферах, приходять

До нас із хаосу глухого, з його юдолей сірих.

І народжує безмежність – і рояться світлою новиною,

Прилучувані до життя нескінченною любов'ю²⁸.

Інтерпретація Радхакришнана, представлена Амітою Босе, показова у зв'язку зі схожістю космогонічних бачень у творі М. Емінеску та індійському тексті: «Спочатку не було ні істоти, ні неістоти». Опозиційність між «ego» і «non-ego» є першою антитезою, яка розвивається з Абсолюту через Тапас. Тапас являє собою переслідування, проекцію істоти

²⁶ Эминеску М. Избранное. Кишинев: Литература артистикэ, 1980. Р. 225.

²⁷ Эминеску М. Избранное. Кишинев: Литература артистикэ, 1980. Эминеску М. Избранное. Кишинев: Литература артистикэ, 1980. Р. 225.

²⁸ Эминеску М. Избранное. Кишинев: Литература артистикэ, 1980. Р. 232.

в існуванні, імпульс, який дає енергію, притаманний запал в Абсолюті. Через нього відкриваються істота й неістота, «я» і «не – я». Активний Пуруша (чоловічий принцип) і пасивна Паракріті (жіночий принцип) оприявнюють нормативний і хаотичний принципи моделювання світу. Вся еволюція має місце тільки через взаємодію цих двох протилежних принципів. Бажання (Кама) є таємницею існування світу. Вона є сенсом самосвідомості, зародком інтелекту. Бажання є основою будь-якого сенсу руху вперед, імпульсом прогресу. Це бажання означає щось більше від думки. Воно є зв'язком між істотою і неістотою»²⁹.

«Безмежне прагнення», яке притягує «колонії світів» до життя, було асимільовано волею Шопенгауера. Тудор Віану вважає, що вислів «безмежне бажання» можна потрактувати як «волю до життя, як невідоме, ірраціональне й безкінечне прагнення, завдяки якому, за Шопенгауером, існує стійкість світу»³⁰.

Висновки. У статті ми намагалися проаналізувати органічну схильність М. Емінеску до філософії, його вроджену здатність художньо трансформувати філософію у високе мистецтво слова. З цією метою нами представлено знакові філософські твори поета відповідної тематики, здійснено їх аналіз в означеному ракурсі. Іманентною якістю творів філософського характеру М. Емінеску визнано трактування широкого спектру філософської проблематики на рівні світових шедеврів. У центрі художньо-філософських осяянь поета перебували проблеми людини та її існування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Bhose A. Eminescu și India. Iași: Editura Junimea, 1978. P. 71.
 Călinescu M. Titanul și geniul în poezia lui Minai Eminescu. București: Editura pentru Literatură, 1964. P. 12.
 Cotruș O. Meditații critice. București: Editura Minerva, 1985. P. 164.
 Drăgan M. Mihai Eminescu: Interpretări 1. Iași: Editura Junimea, 1982. P. 225.
 Martin M. Studiu introductiv la Filosofie și poezie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971. P. 4.
 Petrescu I. Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică. București: Editura Minerva, 1978. Vol. I. P. 14.
 Papacostea C. Filosofia antică și Eminescu. Papacostea C. Eminescu și clasicismul greco-latin. Iași: Editura Junimea, 1982. P. 88.
 Popovici D. Poezia lui Eminescu. București: Editura Tineretului, 1969. P. 173-174
 Todoran E. Mihai Eminescu Eropaea română. Iași: Editura Junimea, 1981. P. 189.
 Vianu T. Filosofie și poezie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971. P. 19.
 Vianu T. Filosofie și poezie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971. P. 40.
 Vianu T. Poezia lui Eminescu. Iași: Editura Junimea, 1974. P. 33.
 Лучканін С.М. «Вірш «Зірка» Міхая Емінеску в українських перекладах», Українська літературна газета від 06.03.2015.
 Эминеску М. Избранное. Кишинев: Литература артистикэ, 1980. С. 196. Călinescu M. Titanul și geniul în poezia lui Minai Eminescu. București: Editura pentru Literatură, 1964. P. 60.

REFERENCES

- Лучканін С.М. «Вірш «Зірка» Міхая Емінеску в українських перекладах», Українська літературна газета від 06.03.2015.
 Vianu T. Filosofie și poezie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971. 110 p.
 Martin M. Studiu introductiv la Filosofie și poezie. București: Editura Didactică și

²⁹ Bhose A. Eminescu și India. Iași: Editura Junimea, 1978. P. 121.

³⁰ Vianu T. Filosofie și poezie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971. P. 41.

Pedagogică, 1971.

Petrescu I. Emiencu. Modele cosmologice și viziune poetică. –București: Editura Minerva, 1978. Vol. I.

Petrescu I. Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică. București: Editura Minerva, 1978. Vol. II.

Cotruș O. Meditații critice. București: Editura Minerva, 1985.

Drăgan M. Mihai Eminescu: Interpretări I. Iași: Editura Junimea, 1982.

Popovici D. Poezia lui Eminescu. București: Editura Tineretului, 1969.

Эминеску М. Избранное. Кишинев: Литература артистикэ, 1980.

Todoran E. Mihai Eminescu Eropaea română. Iași: Editura Junimea, 1981.

Călinescu M. Titanul și geniul în poezia lui Minai Eminescu. București: Editura pentru Literatură, 1964.

Vianu T. Poezia lui Eminescu. Iași: Editura Junimea, 1974.

Papacostea C. Filosofia antică și Eminescu. *Papacostea C. Eminescu și clasicismul greco-latin*. Iași: Editura Junimea, 1982.

Bhose A. Eminescu și India. Iași: Editura Junimea, 1978.

Călinescu G. Opera lui Minai Eminescu. București: Editura pentru Literatură, 1976. Vol. I.

Golovanova O. Philosophical motives of lyrical meditations of the romanian poet Mihai Eminescu.

The study of the poetic work of M. Eminescu gives reason to believe that the formation of his artistic and philosophical concept of modelling the world is inseparably linked with the cosmological pattern known in world literature. The poet continued the established romantic traditions in the Romanian literature, particularly, heroic lyricism, fueled by mythological details. At the same time, he raised new global philosophical themes of human existence. Evolving from lyricism to philosophical, M. Eminescu ingeniously assimilated and transformed the national tradition of romantic meditation. In the new historical and literary conditions, he modifies the following basic motives of his predecessors: the motive of the temporality and futility of human existence and the extinction of the universe, the motive of ruin, the motive of the human citadel.

Conceived in 1870-1872, «Memento mori» became an important part of M. Eminescu's creative projects. We are speaking about the philosophical lyrics of the poet, in which the world of art was formed around several fundamental themes of lyrical and philosophical meditation: Time, Space, Cosmogony, Life, Love, Genius, Being and Death. Titanism is the leading direction in which the poet's lyricism is advancing. The focus of the artist is fixed on the drama of genius as the «individuality of the Spirit». In the verses of the meditative character the ideas of ambiguity of being, of life as agony, of domination of evil in the world, of vanity of the Universe pass through.

The mythological substance of Mihai Eminescu's philosophical works is multiplied by Greek, Mazdaist and Christian mythologies. Some philosophical ideas are a contamination of Buddhist principles with the philosophy of A. Schopenhauer, specifically, with his pervasive pessimism, which will develop in a prolific way in the poem «Panorama of Vanities».

Key words: *lyrical meditations, philosophical motives, themes of Time, Space, Cosmogony, Life, Love, mythology, infinity of the Universe.*